

УДК: 378.147 + 37.091.12

Nodura M. USTAMOVA,

O'qituvchi, Axborot texnologiyalari va menejment universiteti, Qarshi, O'zbekiston
E-mail: ustamovanodira97@gmail.com, ORCID: 0009-0006-0620-7143

P.f.d., professor P.Jalolova taqrizi asosida

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL QUALITIES OF FUTURE TEACHERS

Annotation

This article examines the development of professional and pedagogical qualities of future teachers. It highlights the importance of developing the pedagogical knowledge, skills, and abilities necessary for preparing future educators for professional activities. The article analyzes pedagogical opportunities for developing professional competence, teaching skills, communication abilities, and the skills required for effective organization of the educational process. It also substantiates the importance of pedagogical approaches and educational methods aimed at developing the professional and pedagogical qualities of future teachers.

Key words: future teacher, professional and pedagogical qualities, professional competence, teaching skills, pedagogical activity, communication abilities, professional training, pedagogical approaches.

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация

В данной статье рассматривается проблема развития профессионально-педагогических качеств будущих учителей. Раскрывается значение формирования педагогических знаний, умений и навыков, необходимых для подготовки будущих педагогов к профессиональной деятельности. Анализируются педагогические возможности развития профессиональной компетентности, педагогического мастерства, коммуникативных способностей и навыков эффективной организации образовательного процесса. Обосновывается значение педагогических подходов и образовательных методов, направленных на развитие профессионально-педагогических качеств будущих учителей.

Ключевые слова: будущий учитель, профессионально-педагогические качества, профессиональная компетентность, педагогическое мастерство, педагогическая деятельность, коммуникативные способности, профессиональная подготовка, педагогические подходы.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY-PEDAGOGIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya

Mazkur maqolada bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik sifatlarini rivojlantirish masalasi yoritilgan. Bo'lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida zarur bo'lgan pedagogik bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishning ahamiyati ochib berilgan. O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini, pedagogik mahoratini, kommunikativ qobiliyatlarini va ta'lim jarayonini samarali tashkil etish ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Maqolada bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik sifatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik yondashuvlar va ta'lim metodlarining ahamiyati asoslangan.

Kalit so'zlar: bo'lajak o'qituvchi, kasbiy-pedagogik sifatlar, kasbiy kompetentlik, pedagogik mahorat, pedagogik faoliyat, kommunikativ qobiliyat, kasbiy tayyorgarlik, pedagogik yondashuvlar.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim sifati ko'rsatkichlari xalqaro baholash dasturlari bilan ham o'lchanmoqda. OECD tashabbusi bilan amalga oshirilayotgan PISA tadqiqotlari natijalari ta'lim samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi va pedagogik kompetentligiga bog'liqligini ko'rsatmoqda. Shunday ekan, zamonaviy ta'lim muhitida raqobat qobiliyatini mustahkamlash maqsadida kelgusi pedagog mutaxassislarning kasb-hunar va tarbiyaviy ko'nikmalarini takomillashtirishga doir nazariy-ilmiy poydevorni atroflicha o'rganish hamda uni o'quv-tarbiya jarayoniga tatbiq etish beqiyos zaruriyat hisoblanadi.

Global ta'lim tizimi taraqqiyotining dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bugungi globallashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalarning jadal kirib kelishi, ta'lim mazmunining kompetensiyaviy yondashuv asosida yangilanayotgani pedagog kadrlar tayyorlash tizimiga yangicha talablarni qo'yimoqda. Endilikda o'qituvchidan faqat fan mazmunini yetkazish emas, balki shaxsga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etish, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik va ijtimoiy faollikni shakllantirish talab etilmoqda. Bunday murakkab vazifalarni samarali amalga oshirish esa bevosita o'qituvchining kasbiy-pedagogik sifatlariga bog'liqdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik sifatlarini rivojlantirish masalasi

pedagogika fanining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu muammo bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda bo'lajak pedagoglarning kasbiy kompetentligini shakllantirish, pedagogik mahoratini rivojlantirish, ta'lim jarayonini samarali tashkil etish hamda shaxsiy va kasbiy sifatlarini takomillashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Pedagogik faoliyatning mazmuni, o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talablar va kasbiy mahorat masalalari ko'plab olimlarning ilmiy izlanishlarida o'z aksini topgan. Jumladan, V.A. Slastenin, I.F. Isaev va E.N. Shiyonovlarning pedagogikaga oid tadqiqotlarida o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi, pedagogik madaniyati va kasbiy kompetentligini rivojlantirishning nazariy asoslari yoritilgan. Ushbu tadqiqotlarda bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalar bilan uyg'unlashtirish muhimligi ta'kidlangan.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik sifatlarini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslarini o'rganishga yo'naltirilgan. Tadqiqot metodologiyasi pedagogik jarayonni tizimli, shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvlar asosida tashkil etishga tayanadi.

Ilmiy-pedagogik adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik sifatlari bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan bir nechta tarkibiy qismlardan tashkil topadi.

Jumladan, kasbiy bilim va ko'nikmalar, pedagogik mahorat, kommunikativ qobiliyat, kasbiy mas'uliyat, ijodiy yondashuv, refleksivlik va ta'lim oluvchilarga individual yondashish qobiliyati o'qituvchi faoliyatining samaradorligini belgilovchi muhim omillar hisoblanadi.

Tahlillar asosida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik sifatlarini rivojlantirishda quyidagi yo'nalishlar muhim ekanligi aniqlandi:

Kasbiy bilimlarni mustahkamlash: pedagogika, psixologiya va fan metodikasi bo'yicha nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash.

Pedagogik mahoratni rivojlantirish: darsni rejalashtirish, ta'lim metodlarini tanlash va o'quv jarayonini samarali tashkil etish ko'nikmalarini shakllantirish.

Kommunikativ qobiliyatlarni takomillashtirish: o'quvchilar, hamkasblar va ota-onalar bilan samarali muloqot qilish malakasini rivojlantirish.

Ijodiy va mustaqil fikrlashni shakllantirish: pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, muammolarga yangicha yondashish va mustaqil qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish.

Refleksiv faoliyatni rivojlantirish: bo'lajak o'qituvchilarning o'z pedagogik faoliyatini baholashi, xatolarini tahlil qilishi va kasbiy rivojlanish yo'nalishlarini belgilashi.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik sifatlarini rivojlantirishda amaliy mashg'ulotlar, pedagogik amaliyot, muammoli ta'lim, interfaol metodlar, treninglar va kasbiy vaziyatlarni modellashni samarali vositalar sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu metodlar talabalarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyatda qo'llashiga, pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishiga va kasbiy kompetentligini rivojlantirishiga yordam beradi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, kasbiy-pedagogik sifatlarini rivojlantirish jarayoni faqat nazariy bilim berish bilan cheklanmasligi lozim. Ushbu jarayonda talabalarning shaxsiy faolligi, kasbiy motivatsiyasi, mustaqil izlanishi va amaliy faoliyatdagi ishtiroki muhim o'rin tutadi. Shuningdek, ta'lim jarayonida individual yondashuvdan foydalanish har bir talabaning qobiliyati va kasbiy ehtiyojlarini hisobga olish imkonini beradi.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik sifatlarini rivojlantirishning samaradorligi quyidagi pedagogik shart-sharoitlar bilan bog'liq:

Ta'lim jarayonini kasbiy faoliyatga yo'naltirish.

Nazariy bilim va amaliy tayyorgarlikning uzviyligini ta'minlash.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlardan foydalanish.

Talabalarning mustaqil va ijodiy faoliyatini qo'llab-quvvatlash.

Pedagogik amaliyot jarayonida muntazam tahlil va refleksiyani tashkil etish.

Talabalarning kasbiy rivojlanishini baholash va rag'batlantirish tizimini takomillashtirish.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik sifatlarini rivojlantirish tizimli va uzluksiz jarayon bo'lib, ularning kelgusidagi pedagogik faoliyatga tayyorgarligini ta'minlaydi. Tadqiqot doirasida aniqlangan nazariy xulosalar va pedagogik yondashuvlar bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish, pedagogik mahoratini takomillashtirish hamda ta'lim sifatini oshirish uchun muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik sifatlarini rivojlantirish masalasi ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchidan nafaqat chuqur bilim, balki pedagogik mahorat, kommunikativ kompetentlik, ijodkorlik, mas'uliyat va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati ham talab etiladi. Shu sababli bo'lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida ularning kasbiy-pedagogik sifatlarini izchil rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonlari, xususan, O'zbekiston

Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan Ta'lim to'g'risida Qonun hamda Kadrlar tayyorlash milliy dasturi pedagog kadrlar tayyorlash sifatini tubdan oshirishni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi. Ushbu tartibga soluvchi-huquqiy hujjatlarda o'qituvchi shaxsining kasbiy layoqatini yuksaltirish, yangilikka asoslangan faoliyatga tayyorgarlik ko'rish, ilg'or pedagogik va raqamli texnologiyalarni o'zlashtirish ehtiyoji maxsus ravishda qayd etilgan. Bu nuqtai nazardan kelib chiqib, bo'lajak pedagoglarning kasbiy-tarbiyaviy ko'nikmalarini ilmiy zamin asosida takomillashtirish yo'l-yo'riqlarini belgilash dolzarb va hal etilishi zarur ilmiy masala sifatida gavdalanadi.

Kasbiy-pedagogik sifatlar kategoriyasi serqirra mazmunga ega bo'lib, u pedagogning mutaxassislik bilimlari, uslubiy ustaligi, muloqot madaniyati, insoniy-axloqiy xislatlari, o'z faoliyatini tahlil eta olish qobiliyati va ijodiy-innovatsion dunyoqarashini qamrab oladi.

Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida mazkur sifatarning shakllanishi shaxsning kasbiy identifikatsiyasi, motivatsion sohasi hamda amaliy faoliyat tajribasi bilan uzviy bog'liq ekanligi asoslab berilgan. Biroq mavjud tadqiqotlarda kasbiy-pedagogik sifatlarini tizimli ravishda, yaxlit nazariy model asosida rivojlantirish masalasi yetarli darajada kompleks o'rganilmagan. Aynan shu holat oliy pedagogik ta'lim tizimi doirasida yuqorida zikr etilgan ko'nikmalarni izchil va yo'naltirilgan tarzda tarbiyalashning metodologik poydevorini yanada mustahkamlash va boyitish lozimligini yuzaga keltiradi.

Mazkur mavzuning zarurati yana shundan iboratki, pedagogik oliy ta'lim muassasalarida nazariy tayyorgarlik bilan amaliy ko'nikmalar o'rtasida muayyan tafovutlar kuzatilmoqda. Talabalar ko'pincha metodik bilimlarga ega bo'lsalar-da, real pedagogik vaziyatlarda samarali qaror qabul qilish, konfliktlarni boshqarish, individual yondashuvni qo'llash borasida qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. Ayni bu esa kasbiy-pedagogik layoqat va xususiyatlarni takomillashtirish jarayonini nazariy-ilmiy zamin asosida loyihalash, uning o'lchov mezonlari hamda ko'rsatmalarini belgilab olish va baholash mexanizmini yaratishni zaruriy ehtiyojga aylantiradi. Shu bilan birga, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim paradigmasi, kompetensiyaviy yondashuv, inklyuziv ta'lim g'oyalari o'qituvchining kasbiy rolini kengaytirmoqda. Endilikda pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki fasilitator, mentor, tadqiqotchi va innovator sifatida faoliyat yuritishi lozim. Bu esa kasbiy-pedagogik sifatlarining tarkibiy tuzilmasini qayta ko'rib chiqish, ularni rivojlantirishning bosqichma-bosqich mexanizmlarini aniqlash va ilmiy asoslashni talab qiladi.

Respublikamizda so'ngi yillarda oliy ta'lim tashkilotlarida sifatli ta'limni tashkil etish, talabalarning ijtimoiy faolligini takomillashtirishning huquqiy me'yoriy asoslari yaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlar tayyorlash" hamda "pedagog va mutaxassislarining malaka darajasini yuksaltirish; umumiy o'rta ta'lim sifatini tubdan oshirish" davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilangan. Bu vazifalar bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik sifatlarini rivojlantirish masalasini yanada dolzarb qiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-son Farmonida ta'kidlanganidek, "professor-o'qituvchilarning xorijiy tillar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini o'zlashtirish darajasi pastligi sababli ularning kasbiy mahorati bugungi kun talablaridan ortda qolmoqda", shuningdek "pedagog xodimlarning malaka oshirish tizimi samarali tashkil etilmagan". Ushbu holatlar bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik sifatlarini rivojlantirish masalasini yanada dolzarb va hal etilishi zarur bo'lgan ilmiy muammo sifatida ko'rsatadi.

Kelajakdagi muallimlarning mutaxassislik-tarbiyaviy kompetensiyalarini takomillashtirish muammosi hozirgi zamon pedagogik ilmining ustuvor strategik tadqiqot yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lib, u bilim berish samaradorligi, pedagog

individualligining professional kamoloti hamda jamiyatning aqliy-intellektual imkoniyatlari bilan chambarchas bog'liq holda ko'rib chiqiladi. Ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, raqamli transformatsiya jarayonlari hamda kompetensiyaviy yondashuvning joriy etilishi o'qituvchining kasbiy qiyofasini yangicha talqin qilishni taqozo etmoqda. Aynan shu sababdan, pedagogik yo'nalishdagi oliy ta'lim dargohlarida istiqboldagi pedagoglarning mutaxassislik-tarbiyaviy kompetensiyalarini nazariy-metodologik asosda takomillashtirish masalasi mustaqil ilmiy tadqiqot predmeti sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Kasbiy-pedagogik sifatlar o'qituvchining kasbiy faoliyatni samarali tashkil etishini ta'minlovchi integrativ xususiyatlar majmui sifatida qaraladi. Ushbu kompetensiyalar faqatgina nazariy bilimlar va amaliy malakalarni emas, balki shaxsiy dunyoqarash pozitsiyasi, kasbiy intilish-motivlari, ma'naviy-axloqiy javobgarlik, muloqot madaniyati hamda o'z-o'zini tahlil etish qobiliyatini ham o'z ichiga qamrab oladi. Mazkur kompetensiyalarning vujudga kelishi mutaxassisning ijtimoiy-kasbiy shakllanish jarayonida izchil va ketma-ket tarzda ro'yobga chiqadi hamda pedagogik ta'lim-tarbiya jarayonida maqsadga yo'naltirilgan metodik boshqaruvni taqozo etadi.

M.A.Norqo'ziyevaning "Bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik faoliyatga kasbiy barqarorligini shakllantirish" nomli tadqiqotida bo'lajak pedagoglarni kasbiy faoliyatga tayyorlash, ularda pedagogik faoliyatga psixologik va amaliy tayyorgarlikni rivojlantirish masalalari o'rganilgan.

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy barqarorligi uning pedagogik faoliyat jarayonida duch keladigan turli vaziyatlarga moslasha olishi, o'z kasbiga ijobiy munosabatda bo'lishi hamda kasbiy vazifalarni samarali bajarishga tayyorligi bilan belgilanadi. Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy barqarorlikni shakllantirish jarayonida pedagogik bilimlar, amaliy ko'nikmalar, motivatsiya va shaxsiy sifatning uyg'un rivojlanishi muhim ekanligini ta'kidlaydi. O'qituvchining sabr-toqati, mas'uliyati, pedagogik muloqot madaniyati va o'z faoliyatini tahlil qila olish qobiliyati uning kasbiy muvaffaqiyatini ta'minlovchi omillardandir.

Xulosa va takliflar. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik sifatlarini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biridir. Tadqiqot davomida mazkur sifatlar bo'lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligi, pedagogik mahorati va ta'lim jarayonini samarali tashkil etish qobiliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatishi aniqlandi.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-pedagogik sifatlarini rivojlantirish jarayoni nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalar bilan uyg'unlashtirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish va talabalarning mustaqil faoliyatini qo'llab-quvvatlash asosida tashkil etilishi lozim. Ayniqsa, pedagogik amaliyot, interfaol metodlar, muammoli ta'lim va kasbiy vaziyatlarni modelashtirish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR

1. Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика: учебник для студентов образовательных учреждений среднего профессионального образования, обучающихся по педагогическим специальностям. — 5-е изд., стер. — Москва: Академия, 2013. — 491 с.
2. Muslimov N. A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish. Monografiya. — Toshkent: Fan, 2004. — 130 b.
3. Muslimov N. A., Usmonboyeva M. H., Sayfurova D. M., To'rayev A. B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. — Toshkent, 2015.
4. Xodjayev B. X., Sharipov Sh. S. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. — Toshkent: Sano-standart, 2017.
5. To'xtaxo'jayeva M. X. Pedagogika. Darslik. — Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010.
6. O'zbekiston Respublikasi. Ta'lim to'g'risida. O'zbekiston Respublikasining O'RQ-637-son Qonuni, 2020-yil 23-sentabr.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida. PF-5847-son Farmon, 2019-yil 8-oktabr.
8. OECD. PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education. — Paris: OECD Publishing, 2023.